

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת משפטים - שקלים תשע"ב

מחצית השקל - לכפר על נפשותיכם

הכונה להוצאת עין ממש, אלא הכונה היא "שאינן שמין אותו בניזק, אלא במזיק". כלומר, החובל משלם לניזק את דמי העין של עצמו, ולא את דמי העין של הניזק. [וזהו שאמר רבי אליעזר, "עין תחת עין - ממש". היינו, שמשלם החובל את דמי עינו שלו].

מהו טעמו של רבי אליעזר, שמשלם החובל דמי עינו של עצמו? - מבארים התוס', שלדעת רבי אליעזר תשלומי חבלה אינם תשלומי נזק - כמזיק חפץ של חברו - אלא תשלומי כופר, ולכן משלם דמי עינו של עצמו, ולא של ניזק (תוס' שם ד"ה אלא). זהו שאמר רבי אליעזר "עין תחת עין ממש", כי בעצם היה צריך להוציא את עינו של החובל ממש, כעונש על מה שעשה; אלא שהתורה חסה עליו וחייבה אותו בתשלומי ממון בלבד - כופר עינו. לכן חייב לשלם דמי עינו של עצמו, ולא דמי עינו של ניזק.²

[ורבנן שחולקים ואומרים שמשלם דמי עינו של ניזק, סוברים, שרק בכופר הבא על הריגת אדם (ע"י שור המועד) משלם המזיק דמי עצמו, כיון שתשלום זה הוא "פדיון נפשו", לכפר על חיוב המיתה שחייב בו. אבל חובל, שאין עליו חיוב מיתה, אין התשלום בא "לפדיון נפשו" של המזיק, ולכן משלם דמי עינו של ניזק (תוס' שם 3)].

מהו הרעיון המונח בזה, שתשלומי כופר על שור המועד שהרג אדם [וכן תשלומי חבלה לרבי אליעזר] מוגדרים כתשלומי כפרה, ולא כתשלומי ניזקין? נראה שהרעיון המונח בזה הוא, שְׁאֵל אדם אין להתייחס כאל חפץ בעל ערך כספי. אדם הוא בריאה רוחנית, ולבריאה רוחנית אין ערך כספי. ליתר דיוק - הערך הכספי שלה הוא אין-סופי. לכן, במקרים הנ"ל, אין לאמוד ולשער את הנזק במונחים כספיים, כי לפי מונחים אלו יצטרך המזיק לתת את כל הונו לניזק, וגם זה לא יספיק. תמיד יצטרך לתת עוד. לכן, חסה התורה על המזיק הזה, וחייבה אותו בתשלום כופר בלבד, לכפר על עצמו, ופטרה אותו מחיוב ניזקין.

למה קבעה התורה שני מיני שומא לאדם?

ענין דומה לזה מצינו גם בפרשת ערכים. כידוע, אדם שרוצה לחייב את עצמו בנדר לתת סכום מסויים של כסף להקדש, יכול לומר: "דְּמֵי שׁוֹרֵי עֲלִי" [להקדש], או "דְּמֵי בֵּית זֶה עֲלִי" [להקדש]. כמו כן יכול לומר על אדם מסויים, "דְּמֵי אדם פלוני עלי" [להקדש]. אבל יש גם אפשרות אחרת להתחייב בדמי אדם מסויים להקדש, (ודוקא אדם! לא שום חפץ אחר!) והוא, שיאמר: "עַךְ דָּם אדם פלוני עלי" [להקדש]. מה ההבדל בין נְדָר בלשון "דמיים" לנדר בלשון "ערך"? ההבדל הוא, שהנדר בלשון "דמיים" חייב לתת להקדש את שווי הדבר הנדר כפי מה שהיה נישום לו היה

כופר - תשלום של כפרה, ולא תשלום ניזקין

התורה אומרת בנוגע לשור שהרג אדם: "וְאִם שׁוֹר נִגְחַהּ הוּא מִתְמַל שְׁלֹשִׁים, וְהוּעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ, וְהָמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה - הַשׁוֹר יִסָּקֵל, וְגַם בְּעַלְיוֹ יוּמָת" (שמות כא, ט). מה פירוש "וְגַם בְּעַלְיוֹ יוּמָת"? מסבירים חז"ל, שהכונה היא למיתה בידי שמים¹ (רש"י שם). שכיון שלא שמר על שורו כראוי וגרם להריגת אדם, הרי זה חייב מיתה בידי שמים. אלא שלמעשה התורה חסה על אדם זה, ואומרת: "אם כִּפֹּר יוֹשֵׁת עָלָיו - וְנָתַן פְּדִיָן נַפְשׁוֹ, כָּכֵל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו" (שם, ל). על בעל השור לשלם כופר ליורשי ההרוג, ובכך הוא נפטר ממיתה בידי שמים שנתחייב בה.

חז"ל נחלקו ביניהם, כמה הם דמי הכופר שצריך בעל השור לשלם ליורשים. יש סוברים שמשלם דמי ניזק [היינו, שווי דמי הנהרג, כפי שהיה נישום אם היה נמכר לעבד בשוק], ויש אומרים שמשלם דמי מזיק [היינו, שווי דמי בעל השור, כפי השומא הנ"ל]. הגמרא רוצה בתחילה לומר, ששורש המחלוקת הוא, האם כופר הוא תשלום ממון רגיל ככל תשלומי ניזקין - ולכן משלם המזיק את דמי הניזק - או שתשלום זה נועד לכפר על בעל השור - ולכן משלם המזיק דמי עצמו. ואולם הגמרא דוחה ואומרת, שלכל הדעות תשלום כופר אינו תשלום ניזקין, אלא תשלום של כפרה, לכפר על בעל השור, והמחלוקת היא רק על אופן שומת דמי הכופר, האם משלם את דמי הניזק, או את דמי המזיק.

מסיבה זו מסתפקת הגמרא בשור של שני שותפים שהרג אדם, האם די בכך שכל אחד מן השותפים ישלם חצי כופר, או שכל אחד מהם חייב בכופר שלם (ב"ק מ, א). בתשלומי ממון, אם שור של שני שותפים הזיק למישהו, ודאי שמחלקים ביניהם את תשלום הנזק. אבל בכופר, אולי צריך כל אחד לתת כופר שלם, כי תשלום זה לכפרה הוא בא, ולא לכיסוי הנזק (רש"י שם). על כל פנים, חיוב כופר הוא תשלום של כפרה, לכפר על חיוב מיתה בידי שמים של בעל השור, ולא חיוב ניזקין שבא לתקן את הנזק הממוני שנגרם לניזק וליוורשיו מחמת הריגתו.

גדר תשלומי חבלה

גם בתשלומי חבלה מצינו מי שסובר, שהתשלום שחייב החובל לשלם לניזק הוא תשלום של כפרה, ולא תשלום ניזקין. התורה אומרת: "וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם בְּעַמִּיתוֹ - פֶּאֶשֶׁר עֲשָׂה כֵן יַעֲשֶׂה לוֹ... עֵינַי תַּחַת עֵינָיו, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, פֶּאֶשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִתֵּן בוֹ" (ויקרא כד, יט-כ). [וכן נאמר בפרשתנו: "וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים... וְנִתְּתָה... עֵינַי תַּחַת עֵינָיו" וכו' (שמות כא, כב-כד)]. והנה, ידועים דברי חז"ל, שאין הכוונה לעין תחת עין ממש, אלא לתשלומי ממון, שמשלם לו דמי עינו (רש"י שם, כד). ובכל זאת, יש גם דעה אחרת בגמרא. "רבי אליעזר אומר, עין תחת עין - ממש" (ב"ק פד, א). הגמרא מבארת מיד, שגם לרבי אליעזר אין

שאינן תלויות בארץ (כמו שבת ופסח ותפילין ומזוזה), הוא רק בארץ ישראל², ומה שמקיימים אותן גם בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הצייב לך צינים" (ירמיהו לא, כ), לזכר בעלמא, כדי שלא נשכח איך מקיימים אותן בארץ ישראל.

האבן עזרא על הפסוק "ויבא יעקב שלם עיר שקם... ו? קן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו" (בראשית לג, יח-יט) אומר: "והזכיר זה הכתוב [שיעקב קנה את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו, ולא שקכה או ביקש לחנות בה חנינם], להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק - חשוב הוא כחלק עולם הבא". כמה עולה "מגרש" בעולם הבא? - גם אם היינו רוצים לשלם את דמי המגרש הזה, לא היינו יכולים, מפני שהמשנה אומרת, "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד מ"ז). הרי שגם אם נאסוף את כל הכסף שבעולם, דולרים ויורו ושקלים, לא נגיע למחירה של הנאה הכי קטנה של עולם הבא. ממילא, לא נוכל לעולם לשלם עבור מגרש בעולם הבא. ואם חלק בארץ ישראל חשוב כחלק בעולם הבא, הרי שגם מחירו של שדה אחוזה בארץ ישראל הוא אין סופי! גם אותו לא נוכל לשלם לעולם! לכן, גם לשדה אחוזה קבעה התורה מחיר קצוב - "ונע חמר שערים בתמישים שקל כסף" - כדי שניתן יהיה בכל זאת לגאול את השדה מן ההקדש. אחרת, אי אפשר לעמוד על ערכה של קרקע בארץ ישראל.

מחצית השקל - כופר נפש על חטא העגל

יש עוד כופר שאנו קוראים עליו השבוע בתורה, לא בספר הראשון, אלא בספר השני: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם, ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם... מחצית השקל בשקל הקדש" (שמות ל, יב-ג). כופר זה, בזמן הבית, היה חייב בו כל אדם מישראל בכל שנה ושנה (עי' רמב"ם הלכות שקלים פ"א ה"א), ומכסף זה היו קונים את קרבנות הציבור (עי' שם פ"ד ה"א). למה מכנה התורה תשלום זה בשם "כופר"? על מה הוא בא לכפר? לפי אחד הפירושים בחז"ל, מחצית השקל באה לכפר על חטא העגל. בחז"ל מובא באמת, שגם כאן הכופר בא במקום משהו הרבה יותר גדול, שאין ביכולת האדם לעמוד בו. חז"ל אומרים: "כיון שאמר לו 'הקב"ה למשה] ונתנו איש כפר נפשו', אמר משה: מי יוכל ליתן כופר נפשו? עור קצוד עור נכל אשר לאיש יתן קצוד נפשו (איוב ב), ועדיין אינו מגיע... אמר לו הקב"ה: איני מבקש לפי כחי, אלא לפי כחך... נטל כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד, והראה לו למשה: זה יתנו - כזה יתנו" (במד"ר יב, ג). כלומר, הכופר היה צריך להיות באמת כל הון שבעולם, אלא שהקב"ה בחסדו אינו דורש זאת מאתנו, ומצוה עלינו לתת מחצית השקל בלבד, ולא יותר.

נשים פטורות מלתת מחצית השקל (רמב"ם הלכות שקלים פ"א ה"ז). אם מחצית השקל באה בגלל חטא העגל, יתכן שהנשים פטורות ממצוה זו מפני שלא חטאו בחטא העגל (תנחומא, כי תשא יט - הובא במשנ"ב סי' תי"ז סק"ג). חשבתי עוד לומר, מדוע נקטה התורה לשון ארוכה, "זה יתנו כל העבד על הפקדים, מחצית השקל בשקל הקדש, עשרים גרה השקל, מחצית

עומד להמכר בשוק. ואם מדובר באדם, הרי שצריך לתת להקדש את שוויו כפי מה שהיה נישום לו היה עומד להמכר לעבד, כאשר הנתונים המשפיעים על מחירו הם: גילו של הנישום, כחו, מידת חריצותו, כשרונותיו ועוד. דמיו של אדם מסויים נתונים אפוא לשינוי, כפי תנודות המחירים בשוק. לעומת זאת, הנודר בלשון "ערך", חייב לתת להקדש סכום כסף קבוע שקצבה התורה לפי שנותיו של הנערך ולפי מינו (זכר או נקבה). לזכר מבין עשרים שנה עד בן שישים שנה - חמישים שקל כסף; לנקבה מבין עשרים שנה עד בת שישים שנה - שלשים שקל כסף, וכן לכל גיל וגיל הסכום הקצוב לו, כפי מה שקבעה התורה (ויקרא כז, ב-ח). אין שום נתון שמשפיע על "ערכו" של האדם, חוץ מגילו ומינו, בין שיהיה חלש או חזק, חכם או טפש, חרוץ או עצלן, מיומן במלאכה או בלתי מיומן.

למה נתנה התורה שני מיני מחירים לאדם - "ערך" ו"דמים"? מפני שלאדם יש באמת שני מיני מחירים. יש לו "מחיר של עולם הזה", שנמדד לפי כח עבודתו ומה שניתן להפיק ממנו בעניני עולם הזה (לו היה נמכר לעבד, כנ"ל), ואילו הם "דמיו" של האדם, אך יש לו גם "מחיר של עולם הבא", היינו ערכו הרוחני לחיי עולם הבא, שזהו "ערכו" של אדם. ערך זה, כשהוא מתורגם למונחים ממוניים, הוא בעל שיעור אין-סופי, שהרי חיי עולם הבא הם נצחיים. כמה צריך אפוא לתת הנודר, כאשר קבל על עצמו לתת להקדש את "ערכו" של פלוני? אליבא דאמת, היה עליו לתת להקדש סכום כסף אין סופי! שהרי אין גבול לערכו של האדם! ממילא, אם נדרוש מאדם כזה לתת להקדש את שווי נדרו, לא יספיקו לו כל אוצרותיו! יצטרך לתת את כל אשר לו, וגם זה לא יספיק. תמיד יצטרך לשלם עוד. לכן, חסה התורה על הנודר הזה, וקצבה לו סכום קבוע, שרק אותו יצטרך לתת להקדש, ותו לא. [בדומה למה שראינו אצל שור המועד שהרג אדם, שחסה התורה על בעל השור ולא חייבה אותו בתשלום הנזק כשיעורו האמיתי, כיון ששיעור זה הוא אין סופי].

שני מיני שומא - גם בארץ ישראל

יש עוד דבר, חוץ מבני אדם, שהתורה קצבה לו ערך קבוע, והוא - שדה אחוזה בארץ ישראל! התורה מצוה: "וְאִם מִשְׁדֵּה אַחֲזַתוּ יְקָדִישׁ אִישׁ לֵה' - וְהָיָה עֶרְפָּן לְפִי זָרְעוֹ, זָרַע חֶמֶר שְׁעָרִים בְּתַמְשִׁים שְׁקָל כֶּסֶף" (ויקרא כז, טז). כלומר, הבא לפדות שדה זו מן ההקדש, צריך לשלם חמישים שקל כסף עבור כל בית פור שעורים שיש בה, ללא הברדל אם השדה היא שדה עידית או שדה זיבורית (עי' רש"י שם).

חושבני שגם כאן טמון אותו רעיון: אמנם ארץ ישראל היא ארץ טובה מבחינה גשמית - "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש" (דברים ה, ח) - ובתור שכזו, יש לקרקעותיה מחיר כמו לכל קרקע אחרת, אבל חוץ מזה, יש לארץ ישראל גם ערך רוחני, כמו שאומר ר' יהודה הלוי (פקינה "ציון הלא תשאליו"): "חיי נשמות אור ארץ"! שאויר ארץ ישראל מתיחה לא רק את הגוף, אלא גם את הנשמה. ישנן מצוות רבות שאי אפשר לקיימן אלא בארץ ישראל, ולפי מה שמסבירים רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה)⁴, המקום האמיתי לקיום המצוות כולן, אפילו אלו

אין קץ לאשי חובותינו

אנו אומרים בתפלת נעילה של יום הכפורים: "אין קץ לאשי חובותינו, ואין מספר לנחוחי אשמותינו". וקשה לכאורה: מדוע אין קץ לאשי חובותינו? מה מחייב אותנו בקרבנות כפרה רבים כל כך? וכי עושה אני בכל שבת את כל ל"ט המלאכות בשוגג, ח"ו? וכי אוכל אני בכל יום עוד ועוד "פְּנִיתִים" של חֶלֶב ודם, ח"ו? אני מקוה מאד שלא. פיגול ונותר - כבר אלפים שנה אי אפשר לאכול. חמץ בפסח - לא יותר משבוע אחד בשנה. מדוע אפוא "אין קץ לאשי חובותינו, ואין מספר לנחוחי אשמותינו"? מנין "נופלים" עלינו כל החיובים הללו?

חשבתי, אולי התשובה לזה היא, שאין הכוונה דווקא לחיובי חטאות ואשמות, אלא הכוונה היא בעיקר לקרבן עולה, הבא על ביטול מצוות עשה (עי' רמב"ם הלכ' מעשה הקרבנות פ"ג הי"ד). בזה באמת "אין קץ לאשי חובותינו, ואין מספר לנחוחי אשמותינו"; כי מצוות עשה, יש מהן כאלה שחיובן בכל רגע ורגע. מצנת אהבת ה', ומצנת יראת ה', מצנת תלמוד תורה, ומצנת אהבת ישראל - אלה הן מצוות שבכל רגע ורגע עלולים אנו לעבור עליהן, וכנראה שזה באמת מה שקורה - כמבואר בגמרא הנ"ל, "שאין לך אדם בישראל שאינו מחוייב [בכל רגע נתון, לכפר על עבירת] עשה". ממילא - "אין קץ לאשי חובותינו, ואין מספר לנחוחי אשמותינו". אמנם ישנה קולא בקרבן עולה (שאינה קיימת בחטאת ובאשם), שעולה אחת יכולה לכפר על הרבה מצוות עשה יחד, ואפילו אם ביטל ח"ו כל רמ"ח מצוות עשה, די בעולה אחת כדי לכפר על כל מה שעשה (זבחים ו, א), וממילא שוב קשה, למה "אין קץ לאשי חובותינו", אבל מצד שני, כל ביטול של מצנת עשה הוא סיבה המחייבת בקרבן עולה. ממילא, מספר הגורמים המחייבים אותנו בקרבן עולה הוא אין סופי, וזוהי כנראה הכוונה ב"אין קץ לאשי חובותינו"; כי קשה מאד לעמוד בדרישות האלה, של אהבת ה' ויראת ה' בכל רגע, דבקות בתלמוד תורה, והמנעות מביטול תורה. אמנם בעבודה זרה או בשפיכות דמים לא נכשלנו, ב"ה, אבל כבר כתב רבינו יונה, ש"אין קץ לרעת הממרה את פיו" (שערי תשובה, שער א' אות ט"ז). א"כ, גם על עבירות קלות אין קץ לעונש שהיה מגיע לנו, לכן, כל אחד מאיתנו חייב באמת בכופר.

החסד הוא, שהקב"ה רוצה מאיתנו רק דברים קטנים. מחצית השקל, תענית של יום אחד בשנה (ביום הכפורים), וכיום שאין לנו קרבנות, לקרוא את הפרשיות של הקרבנות מועיל במקום קרבנות (עי' מנחות קי, א). מי שבאמת חייב קרבן, לא יהיה פטור בגלל זה כשיבנה המקדש. לא יוכל לומר "כבר קראתי את הפרשה". אבל בזמן הזה, שאין לנו מקדש, צריך ללמוד את הפרשיות של הקרבנות, וזה מועיל לכפרה. זהו מחסדי הבורא עלינו, לתת לנו כפרות קלות.

יום הכפורים נקרא בתורה ובלשון חז"ל בשם "יום הכיפורים", בלשון רבים. כך גם בתפילה - "מקדש ישראל ויום הכיפורים". לעומת זאת, בלשון בני אדם משתמשים היום בביטוי "יום כיפור". מדוע? אולי רק עצלות הלשון יש כאן, לומר תמיד "יום הכיפורים", לכן מקצרים ואומרים "יום כיפור". אבל יתכן שבזמננו באמת ראוי יותר לכנות יום זה

השקל תְּרוּמָה לה"ה? אם השקל הוא עשרים גֶרָה, היה אפשר לומר בקיצור: "זה תְּנִינוּ קֶל הַעֲבָר על הַפְּקָדִים, עֶשֶׂר גֵּרוֹת תְּרוּמָה לה"ה! חשבתי, אולי מפני שאיש ואשה נחשבים לגוף אחד שלם. ממילא, היות והנשים לא חטאו בעגל, ורק הגברים חטאו בו, לכן כל פִּית בִּישְׂרָאֵל נותן רק מחצית השקל ולא שקל שלם, כי הנשים לא חטאו. גם הפוסקים שכתבו לתת בזמן הזה זכר למחצית השקל, לא כתבו לתת עשר גֵּרוֹת, אלא מטבע של מחצית. הספרדים נותנים את השווי של מחצית השקל, אבל האשכנזים נותנים "מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן" (הגה' הרמ"א לשר"ע אור"ח סי' תרצ"ד ס"א). אם המטבע הוא רובל, נותנים חצי רובל, ואם המטבע הוא דולר, נותנים חצי דולר. ההדגשה היא על המחצית, להרגיש שאדם הוא רק חצי מתוך השלם. צלם אלקים שלם הוא רק איש ואשה ביחד.

עכ"פ, גם כאן אנו חייבים בכופר. מפני שאם על פגיעה בבשר ודם, שהוא רק צלם אלקים, התורה חיובה כופר (שור שהרג, וחובל לר"א), הרי על פגיעה בקב"ה בעצמו כביכול, כל שכן שצריך לתת כופר. אם אין סוף לפגיעה בצלם אלקים, כל שכן שאין סוף לפגיעה בקב"ה בעצמו, לכן התורה נתנה כופר על הפגיעה בקב"ה בחטא העגל.

מחצית השקל - לביטול גזרת המן הרשע

הגמרא מביאה, למה צייתה התורה על מחצית השקל דווקא לקראת ר"ח אדר? אומרת הגמרא: "גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתידי המן לשקול שקלים על ישראל, ולומר: 'וַעֲשֶׂתָּ אֲלֵפִים פֶּכֶר פֶּסֶף אֶשְׁקוּל על יְדֵי עֲשֵׂי הַמְּלֶאכָה לְהִבְיֵא אֶל גְּנֵזֵי הַמְּלֶאךָ' (אסתר ג, ט). לפיכך הקדים שקליהן לשקליו. והיינו דתנן: באחד באדר משמיעין על השקלים" (מגילה יג, ב). צריך את זכות מצות מחצית השקל שתגן עלינו מפני גזרת המן הרשע, לכן צייתה התורה על דבר זה דוקא בתקופה זו. יש באחד הספרים, שכאשר אמר אחשוורוש להמן הַפֶּסֶף נְתוּן לָךְ" (אסתר ג, יא), מה עשה המן עם הכסף? - נתן אותו לצדקה! למה? - כי גם הוא הבין, שבשביל הצליח במזימתו הוא זקוק לזכויות, כדי "לשחד" בהן את הקב"ה. הרי חז"ל אומרים, "כל מקום שנאמר (במגילה) 'לְמַלְךְ אֶחְשָׁרוּשׁ - במלך אחשוורוש הכתוב מדבר. וכל מקום שנאמר 'לְמַלְךְ סַתֵּם - מְשַׁמֵּשׁ קוֹדֶשׁ וְחוֹל' (אסתר ג, ט) סוף י'; "חול", כתואר למלך אחשוורוש, ו"קודש", לרמוז למלך מלכי המלכים הקב"ה". א"כ, כשהמן אומר 'וַעֲשֶׂתָּ אֲלֵפִים פֶּכֶר פֶּסֶף אֶשְׁקוּל... לְהִבְיֵא אֶל גְּנֵזֵי הַמְּלֶאךָ' (אסתר ג, ט), כונתו היא גם לקב"ה. אם יתן לקב"ה עשרת אלפים ככר כסף, גם הקב"ה יתן לו ח"ו להשמיד את ישראל. לכן היה צורך להקדים את שקליהם של ישראל לשקלים של המן, כדי שלא יצליח במזימתו.

הגמרא אומרת, "אין לך אדם בישראל שאינו מחוייב [קרבן בכל רגע נתון, לכפר על עבירת] עשה" שבידו (זבחים ז, א). אדם חייב כל רגע ורגע באהבת ה', ביראת ה', בדבקות בה', בתלמוד תורה, בעשיית חסד, מי מאיתנו יכול לומר שלא ביטל מעולם את המצוות האלה? אין אדם שיכול לומר זאת. לכן, כל אחד מאיתנו חייב כופר לה', גם בימי המן וכן בכל שנה ושנה, בגלל עבירות שונות שיש בידו.

הכפרה היא התשובה, וזה מה שה' רוצה באמת. ה' הרי לא צריך מאיתנו כסף. הוא יכול לברוא כמה כסף שירצה. מה ה' כן רוצה מאיתנו? - רחמנא לְפָא בעי (עי' סנה' קו, ב). הוא רוצה את הלב שלנו. זו הכפרה האמיתית: חזרה בתשובה, יותר זהירות, יותר יראת שמים, שלא ניפול בדברים כאלה עוד פעם.

גם כופר על שור המועד - הקב"ה לא רוצה כופר. הוא רוצה שנלמד להזהר, שלא יקרו עוד מקרים כאלה שגורמים איבוד נפש מישראל. ה' רוצה את החזרה בתשובה, רוצה את הלב, שאדם יבין את חומרת המעשה שעשה. זה הוא עיקר הכפרה של האדם, ולא הכסף. אם אדם זוכה - מספיק לו חצי שקל בשנה לכפר עליו. ואם ח"ו לא זוכים, יש ח"ו צרות אחרות.

יהי רצון שנזכה במהרה בימינו שיספיק חצי שקל לכפר עלינו. אנו מקוים לחסד ה', שנזכה לראות שוב את בית המקדש, ונזכה שוב לתת מחצית השקל בשנה תרומה לה'.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

בשם "יום כפור" מאשר "יום הכיפורים". בזמן המשכן והמקדש יום הכיפורים היה אכן יום כפורים. היו בו הרבה דברים שנעשו לכפרה. היו קרבנות בקדש הקדשים, והיו קרבנות מחוץ לקדש הקדשים, והיה שעיר לעזאזל, וקטורת, ועוד. אבל היום לא נשאר לנו דבר מכל אלה. אין לנו היום כפרה אלא בדבר אחד - בתשובה. עיצומו של יום יחד עם התשובה שעושים בו, זהו הכיפור היחיד שנשאר לנו, ועל כן יש מקום באמת לכנות יום זה "יום כפור" דוקא, ולא "יום הכיפורים".⁸

אנו מחכים שמהרה יבנה המקדש ויהיו לנו שוב כל הכיפורים, אבל צריך לדעת, שעיקר הכפרה זו התשובה. אמנם הרמב"ם אומר שבזמן הבית עברות קלות מתכפרות ע"י יום הכיפורים וע"י שעיר המשתלח אפילו בלי תשובה, אבל חושבני שאין הכוונה בלי תשובה כלל, אלא שהתשובה של הכהן הגדול מועילה בשביל כל ישראל. כמו בחטא העגל, שישראל רוקדים לפני העגל למרגלות הר סיני, ובכל זאת למעלה, על ההר, "ויחל משה את פני ה' אלקיו", ותפלה זו מועילה קצת - "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" - כך גם תשובה של כהן גדול ביוה"כ מועילה קצת לכלל ישראל, על עבירות קלות. אבל עיקר הכפרה זו התשובה. אמנם נותנים גם זכר למחצית השקל לפני מקרא מגילה בפורים, אבל אחרי הכל זהו רק זכר. בזמן הזה

1. ועי' רמב"ן, שחיוב מיתה בידי שמים זה, הוא שיהרג בידי ה' ג, (כמו שנהרג הניזק ע"י השור שהרגו), ולא שימות מיתת עצמו.
2. וכתב הגר"פ פערלא (בפירושו לספר המצוות של הרס"ג, ח"ג פרשה כ"ט), שבפסיקתא זוטרתא מובא, שלדעת ר' אליעזר, החובל בחבירו בכ"ו נה, מענישים אותו "עין תחת עין" כפשוטו ממש! וכל מה שאמרו "עין תחת עין - ממון", זהו בחובל בחבירו שלא בכונה. וכתב שם עוד, שיש מהראשונים שסובר כן להלכה, ושכן משמע באונקלוס, שתרגם את הפסוק "עין תחת עין" כפשוטו ("עינא חלף עינא"), ולא כפי שתרגם יונתן ("דמי עינא חולף עינא"); וזהו מפני שאונקלוס תרגם את התורה מפי ר' אליעזר ור' יהושע (מגילה ג, א), ולדעת ר' אליעזר "עין תחת עין" הוא ממש כפשוטו (כשחבל בכונה). אך כתב הגר"פ פערלא, שכל זה הוא נגד סוגיית הש"ס וההלכה.
3. ומכל מקום, גם בדעת חכמים יש מי שסובר, שהחיוב המקורי של "עין תחת עין" הוא "עין תחת עין ממש", וששלומי נזק דחבלה הם כופר. האבן עזרא (שמות כא, כד) כותב: "והנה יהיה פירוש עין תחת עין - ראוי להיות עינו תחת עינו, אם לא יתן כפרו". וכ"כ בפרשת אמור (ויקרא כד, יט). גם הרמב"ם כותב: "זה שנאמר בתורה פְּאָשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם בֶּן יִתֵּן בּוֹ, אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו, אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה, ולפיכך משלם נזקו" (רמב"ם הלכ' חובל ומזיק פ"א ה"ג). [ועי' גם מורה נבוכים (ח"ג פמ"א)]. ויש שביארו, שלכן סובר הרמב"ם, שאם הודה החובל מעצמו במה שעשה, ולא היו שם עדים, אינו משלם הנזק על פי עצמו (עי' רמב"ם שם פ"ה ה"ו וה"ז). דכיון שעיקר חיובו של החובל הוא "לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה" (כנ"ל), וחיוב זה לא היה מתחייב על פי עצמו - שהרי אין זה חיוב תשלומין, אלא עונש, ואין אדם נענש בהודאת עצמו - א"כ, גם לאחר שהשיתה עליו התורה חיוב תשלומים במקום "לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה", נשאר גדר הדין, שהוא חיוב עונש ולא חיוב ממון רגיל, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א שם ה"ג), שהוא חיוב כופר עבור מה שהיה ראוי שיעשה בו, ועל כן אינו משלם תשלום זה על פי עצמו (עי' "חזון יחזקאל" על התוספתא שבועות פ"ג ה"ו, וב"אבי עזרי" על הרמב"ם הלכ' חובל ומזיק פ"ה ה"ו).
4. ועי' גם רמב"ן דברים ד, ה.
5. ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ד) שגם הוא כתב כן.
6. כנראה הדברים נסמכים על דברי חז"ל, שדרשו את הפסוק "שְׂבָעִים בְּלֶחֶם נִשְׁפְּרוּ" (שמו"א ב, ה) על בני המן; שחן מעשרת בני המן שניתלו על העץ, היו לו בני נוספים שזכו להשאר בחיים, אלא שירדו מגדולתם וחזירו על הפתחים, שהיו שְׂבָעִים בתחילה, ולבסוף "בְּלֶחֶם נִשְׁפְּרוּ" (מגילה טו, ב). וכן מובא בתרגום יונתן על שמו"א שם). ובמה זכה המן שחלק מבניו ישרו בחיים? באר החתם סופר, שזכה לזה מהסיבה המפורשת בהמשך הפסוק: "שְׂבָעִים בְּלֶחֶם נִשְׁפְּרוּ, וְרַעֲבִים תְּדַלּוּ". שבגלל שהמן היה זן רעבים ומחיה את נפשם, ובגללו "רַעֲבִים תְּדַלּוּ", לכן - מידה כנגד מידה - זכה שגם חלק מבניו ישרו בחיים, ויהיו נזונים מן הצדקה, כפי שעשה הוא לאחרים.
7. ובריקאנטי (בראשית כט, י) הביא מדרש אגדה: אחשוורוש - זה הקב"ה, שאחרית וראשית שלו [הביאו הרמ"א ב"מחיר יין" (אסתר א, יב)]. הרי שלפי מדרש זה, לא רק כשכתוב "המלך" סתם הכונה היא לקב"ה, אלא גם כשכתוב "המלך אחשוורוש", ואפילו סתם "אחשוורוש", הכונה היא לקב"ה.
8. ועי' משנ"ב (סי' תרכ"א ס"ק י"ח), דיוה"כ נקרא "יום הכיפורים" בלשון רבים, כיון שיש בו כפרה גם לחיים וגם למתים (כמבואר ברמ"א שם). ובזוהר (ח"ג ק, ב) נתבאר הטעם שיוה"כ נקרא בלשון רבים, על דרך הקבלה. ועי' גם "שערי אורה" לרבי יוסף גיקטיליא, שער ח'.